

Udsat – eller sat ud

Nogle børn er synligt udsatte, fordi hele familien eller barnet er iøjnefaldende for det pædagogiske personale. Andre børn er usynligt udsatte: Umiddelbart er der ikke synlige tegn ved barnet eller familien, som vækker personalets bekymring. Men når børn bliver usynlige og "vandrende", er der tale om en anden form for udsathed, som i lige så høj grad kræver at vi ser *med* barnet, for at hjælpe barnet. Her bliver vores børneperspektiv vigtigt: Hvad er barnet optaget af? Hvorfor fastholdes det ikke i leg og aktiviteter med andre børn? Det bliver altså en måde til at finde ind til barnets interesser og motivation for at deltage i børnefællesskabet.

Af Tine Basse Fisker

Et øjebliksbillede fra legepladsen i børnehuset Tumlingehøjen:

Olga: Skulle vi så ikke sige, at jeg var moren, og jeg kom hjem fra arbejde?

Anton: Men, men, men det var fordi, der var sket et trafikuheld, og så kom ambulancen...

Karla: Øhmmm, mig... mig... jeg ku'...

Martha: Ja, og så skulle du have plaster på. Her – her er et plaster. For jeg var sygeplejerske.

Olga: Nej, der var ingen syge i familien!

Anton: Jo, for jeg var væltet på min cykel, og jeg havde blod på knæet. SÅ! [han får "plaster" på]. Og nu skulle jeg gå med krykker i en uge.

Karla: Og så... og så... kom jeg...

Anton: Vi havde også en hund, som at der hed Vovse!

Olga: Ha ha ha, ja, det var fordi, vi boede på en bondegård!

Karla går i børnehaven Tumlingehøjen. Hun er fire år og har lige lært at tage sin flyverdragt på helt selv. Det er Karla meget stolt af, for der er mange andre ting, som er lidt svære for Karla. Det kan for eksempel være svært for Karla at forklare sig, når hun leger med de andre i legehuset på legepladsen. Derfor kommer Karla tit til at sidde stille på bænken inde i legehuset, mens de andre forhandler om det, legen går ud på.

De voksne har lagt mærke til, at Karla næsten har opgivet at sige noget, når de leger, for de andre hører ikke rigtig efter, når hun forsøger. Det er som om, Karla bliver mere og mere usynlig for de andre børn, og faktisk også for de voksne. Når de voksne har travlt og der er mange børn, er Karla et af de stille børn, som ofte går rundt og passer sig selv. Hun gør ikke meget væsen af sig, larmer ikke, henvender sig ikke til de voksne ret tit, generer ikke de

andres lege og er i det hele taget mest i kontakt med voksne, når der bliver læst højt. Karla elsker nemlig bøger og højtlesning, og sidder som fortryllet, når en voksen læser. Da jeg besøger børnehuset og over nogle dage laver observationer, er Karla i begyndelsen også usynlig for mig. Men efterhånden får jeg øje på hende og på, at hun er et vandrende barn. Hun bevæger sig rundt i børnehuset det meste af dagen med en stille, insisterende energi: står lidt og kikker på en togbaneleg, går så hen til vinduet og kikker på nogle af børnene, som leger i sandkassen på legepladsen, sidder på en stol i dukkekrogen med en dukke i favnen, mens de andre børn leger legen foran hende, tegner kortvarigt ved tegnebordet uden at snakke med de andre og bevæger sig så videre til iagttagelse af en ny leg et andet sted i huset. Det er som om, Karla altid er på vej et nyt sted hen.

Er Karla et barn i en udsat position?

Hvad vil det sige at være udsat?

Der er (heldigvis) som regel stor opmærksomhed på de udsatte børn i vores danske dagtilbud, men spørgsmål om hvem der er udsat, på hvilken måde man kan være udsat, og hvad man er udsat i forhold til, er oftest uafklarede. Det vil jeg derfor se lidt nærmere på her.

Når vi taler om udsatte børn, taler vi ofte om børn, som kommer fra familier med særlige socioøkonomiske karakteristika. Alligevel er det ikke nemt at udpege, hvem der er socialt udsat, og forskningen har ikke entydige svar på, hvornår børn er udsatte, og hvem der er det. Der findes således ikke en entydig definition af udsatte børn. Alligevel er det nødvendigt, når man statistisk og forskningsmæssigt skal danne sig et overblik over et felt, at operere ud fra nogle bestemte afgrænsninger, og på dette felt findes der to forskellige måder at afgrænse, eller definere, om man vil, udsatte børn.

Ofte kan man se, at statistiske opgørelser, f.eks. KLs nøgletal (Kommunernes Landsforening, 2019), anvender den første definition, mens forskningen anvender den anden:

1. De udsatte børn og unge er dem, der har behov for særlig støtte.
2. De udsatte børn og unge er dem, der er belastet af en række risikofaktorer, som samlet set øger risikoen for, at de får behov for social foranstaltning.

Med den første definition kan man indsamle data og statistik forholdsvist nemt, men problemet er, at det at være udsat vil se forskelligt ud fra kommune til kommune, fordi det er hver enkelt kommunes grænse for, hvornår man kan modtage en social foranstaltning, som afgør, om man er udsat eller ej. Udsatheden er således et spørgsmål om, hvor man i den enkelte kommune har besluttet sig for at lægge barren.

Med den anden definition ser man på, hvilke faktorer der er til stede i barnets liv, og som vi ved, øger risikoen for, at der bliver behov for særlige sociale og pædagogiske tiltag.

Forskningen peger på, at der ofte er forskellige tegn på udsathed, og at disse tegn falder indenfor tre forskellige områder: barnet selv, forældrene/familien og barnets sociale deltagelse.

Tegn hos barnet selv kan f.eks. være: fødselsskader, medfødte sygdomme, tidlig kontakt til psykiatrien, hyppig kontakt til egen læge m.m.

Tegnene hos forældrene eller familien knytter sig ofte til forældrenes uddannelse, indkomst, om de er i job, kriminalitet, en forælders død, ikke-vestlig baggrund, mange børn i familien, alkohol/stofmisbrug, psykisk sygdom eller fysisk sygdom.

Endelig kan der forekomme tegn i barnets relation til andre børn. Det at være socialt marginaliseret øger nemlig risikoen for at komme i mistrivsel, og vi ved, at det at have gode venner er en væsentlig beskyttende faktor for børn i forhold til at udvikle psykiske lidelser (Fisker, 2014).

Det at være udsat kan altså så at sige være noget, som "bor i familien" eller "bor i barnet". Men udsathed er bredere end som så, for det kan også "bo" i dårlige eller manglende venskabsrelationer og i en negativ venskabskultur i dagtilbud og skoler.

Faktorernes orden

Det er samtidig vigtigt at understrege, at ingen af disse tegn i sig selv er nok til at vurdere, om et barn er udsat, for der skal tillige tages højde for graden af alvorlighed, hyppighed af hændelser, hvis der er tale om tegn, som forekommer i hændelser, og varigheden af situationen (Ploug, 2007). Det er klart, at hvis Antons far har mistet sit job, men familien i øvrigt klarer sig godt og har det godt, og far efter et stykke tid kommer i job igen, kan man ikke tale om, at Anton er udsat. Men hvis Antons far ikke har haft job i flere år, har siddet i fængsel i en periode, mor kommer til at slå Anton med jævne mellemrum og har gjort det hele hans barndom, og Anton i til-læg har svært ved at lege med andre børn, så er der både tale om et sammenfald af mange faktorer, en længere tidsperiode og adskillige hændelser. Pointen illustreres af nedenstående model:

For at vi kan tale om, at Anton er et udsat barn, skal vi således se et sammenfald rent tidsmæssigt af flere forskellige tegn eller faktorer, vi skal vurdere alvorligheden og hyppigheden hvormed bestemte hændelser forekommer og endelig se på, om der er tale om en kortere- eller længerevarende tilstand.

Hvad så med Karla?

Om Karla er et udsat barn er derfor uvist – der er alt for meget, vi ikke ved om Karla. Men det vi helt sikkert kan se ud fra fortællingen, er, at Karla er et barn i en udsat position. Når man som Karla tuler så meget rundt alene uden at ”hænge fast” i relationer til andre børn, når man går under radaren hos de voksne, er man i alvorlig grad i risiko for at opleve sig ensom og overladt til at klare sig selv. I takt med at små børn udvikler deres identitet og forståelse af, hvem de selv er, er det helt afgørende, at de bliver spejlet af de voksne, som er omkring dem, og at de indgår i relationer med andre børn, hvori de kan spejle sig selv, øve sig i forskellige roller, afprøve forskellige typer af adfærd, udforske egne og andres grænser og øve sig i at regulere sine følelser (Fisker & Hygum, 2019). Alt dette er en del af det at lære at indgå i sociale fællesskaber, at blive til ”nogen” og udvikle selvværd og selvtillid. Når børn er isole-rede eller i så marginaliserede sociale positioner som Karla, er der risiko for, at hun ikke får alt dette med, og det vil dermed muligvis ikke være helt urimeligt at beskrive Karla som et udsat barn.

Og hvad gør vi så?

Først og fremmest er det jo helt nødvendigt, at nogen får øje på Karlas problematik. Det gjorde de dygtige pædagoger i Karlas børnehave heldigvis, og de gik i gang med systematisk at inddrage Karla i de ting, de selv lavede: Når frokostbordet skulle dækkes, når de små i børnehaven skulle hjælpes i flyverdragten, når de læste eller tegnede med børnene, var de voksne opmærksomme på at inddrage Karla, og via denne inddragelse og opmærksomhed blev de andre

børn også mere opmærksomme på Karla. Karla blev gradvist mindre usynlig for både børn og voksne.

Heldigvis for Karla var der ikke sammenfald af mange faktorer, stor alvorlighed og langvarighed af udsathed. Og heldigvis for mange andre børn ved vi, at man ikke nødvendigvis bliver udsat som ung og voksen, selv om man er vokset op i en udsat familie, for der er mange andre faktorer, som spiller ind, blandt andet venskaber og dygtige professionelle voksne, som ser børnene og skaber relationer til dem. Der er derfor altid potentiale for udvikling og håb for fremtiden.

En afsluttende bemærkning skal være, at når der er tale om udsathed i forhold til børnenes positioner i dagtilbuddets fællesskaber, er det pædagogiske personale uden tvivl i stand til at gøre en stor forskel for børnene: Men alene de voksnes opmærksomhed i dagligdagen ændrer naturligvis ikke livet for de børn, som lever under meget udsatte forhold, og det er vigtigt, at udsathed ikke reduceres til et spørgsmål om, at pædagoger bare skal ændre fokus.

Det, som pædagoger kan gøre med deres opmærksomhed og omsorg, er i høj grad at lindre svære livsomstændigheder for disse børn samtidig med, at der sættes tværfaglige tiltag i gang i forhold til socialforvaltningen og PPR i kommunen.

Litteratur

- Fisker, T. B. (2014). *Den sårbare inklusion*. Frederikshavn: Dafolo.
- Fisker, T. B. & Hygum, L. (2019). *Tag mig med: Social udvikling i børnehøjde*. Frederikshavn: Dafolo.
- Kommunernes Landsforening (2019). *Udsatte børn: Nøgletal 2019*. Lokaliseret d. 8. november 2019 på: <https://www.kl.dk/media/18776/noegletal-de-udsatte-boern-og-unge-2019.pdf>
- Ploug, N. (2007). *Socialt udsatte børn: Identifikation, viden og handlemuligheder i daginstitutioner*. København: SFI: Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

TINE BASSE FISKE er ph.d. i pædagogisk psykologi og lektor på Danmarks Pædagogiske Universitet med særligt fokus på børn med særlige behov og inklusion. Tine har blandt andet været forfatter på bogen *Tag mig med – social udvikling i børnehøjde*.